

NASLOV IZVORNIKA
Das Eigentliche
Copyright © 2010
Literaturverlag Droschl,
Graz-Wien

UREDNIK
Darko Milošić

DIZAJN I PRIJELOM
Nikša Eršek

IZDAVAČ
Sandorf
Severinska 30, Zagreb
01/7899660
sandorf.hr | knjigolov.hr
contact@sandorf.hr

Objavljivanje ovog djela omogućeno je uz potporu književne mreže TRADUKI, čiji su članovi Savezno ministarstvo za Europu, integraciju i vanjske poslove Republike Austrije, Ministarstvo vanjskih poslova Savezne Republike Njemačke, Švicarska zaklada za kulturu Pro Helvetia, Ured saveznog predsjednika Republike Austrije, Kulturkontakt Austria, Goethe-Institut, Javna agencija za knjigu Republike Slovenije (jak), Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Resor za kulturu Vlade Kneževine Liechtenstein, Zaklada za kulturu Liechtenstein, Ministarstvo kulture Republike Albanije, Ministarstvo kulture i informiranja Republike Srbije, Ministarstvo kulture Republike Rumunjske i Zaklada S. Fischer.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojevima 000985314 i 000985312.

ISBN 978-953-351-046-0
meki uvez

ISBN 978-953-351-099-6
tvrdi uvez

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Sufinancirano sredstvima programa
Europske unije Kreativna Europa.

traduki

 Co-funded by the
Creative Europe Programme
of the European Union

IRIS HANIKA

ONO NAJVAŽNIJE

S NJEMAČKOGA PREVEO
Andy Jelčić

sandorf • adventure

We are ugly, but we have the music.

LEONARD COHEN

Chelsea Hotel #2

Dode vrijeme kada sve s nas otpadne, gnjev mladih godina i patnja zbog nepravednosti svijeta, a i vjera u to da će on postati boljim ili čak dobrim, samo ako oko toga budemo dovoljno nastojali, i od srca. Dode vrijeme kada to srce iznenada postaje praznim, a čovjek, upućen na samoga sebe, ostaje sam sa sobom. Nije to lijepo doba. 7

8 Ponekad bi se sjećao kako je prije u punome vagonu podzemne željeznice stalno mislio na to da su vlakovi upućeni u koncentracijske logore i logore za istrebljenje bili još natrpaniji od ovoga u kojemu se upravo nalazio, a uz stranice vagona nisu bile pričvršćene nikakve klupe. Na tu ga je usporedbu navela Graziela ispriповijedavši mu da se taj skok iz svakodnevice u prošlost, iz podzemne željeznice u Auschwitz, pojavljuje u američkome filmu *Čovjek iz Zalagaonice* (1964., redatelj Sidney Lumet) i da joj to više ne izlazi iz glave. Međutim, nastavila je, taj joj prizor izaziva određeno gnušanje nad samom sobom, iz dva razloga: kao prvo, smatra nepriličnim da se njezina u cijelosti ugodna i u svakome pogledu čovjeka dostojna izvanjska životna situacija na bilo koji način uspoređuje s onom u kojoj se nalaze ljudi napušteni od civilizacije – iako je “neprilično” pogrešno odabran izraz, jer je preslab, pa bi “drsko” možda bilo bolje, rekla je, čak i “bezobrazno” bi odgovaralo ovome kontekstu, no sve je to još preslabo, puno preslabo... Opsceno, to bi bila prava riječ – a činjenica da može sebi priuštiti luksuz traženja pravoga izraza, da za to ima dovoljno vremena i da je dovoljno dokona, da joj za razmišljanje na raspolaganju stoji vrijeme i prostor i mozak, to joj još pojačava odbojnost i to je drugi spomenuti razlog. On je tada pomislio kako je “opsceno” već jako otrcana riječ.

U tome kontekstu mu se “frivolno” učinilo daleko boljim. No nije to rekao, nego je dalje slušao Grazielu, koja je pak nastavila objašnjavati da taj film zapravo nije o nekome poput nje, o unuci počinitelja (iako, što je on dobro znao zato što su o tome opširno razgovarali, u njezinoj obitelji nije bilo pravih počinitelja, pa čak ni članova stranke, nego je bio jedino njezin djed kojega se, ako baš želimo biti strogi, u najboljem slučaju može nazvati poslušnikom; on se kao dvadesetdvođodišnji časnik i zapovjednik satnije pripadne 6. staljingradskoj armiji spasio samo tako što je nadomak grada, nakon osvajanja zračne luke u Rostovu, bio teško ranjen u glavu, što znači da je dobio tzv. “pogodak za povratak”, koji mu je omogućio da ga iz područja borbi prebace u ratnu bolnicu u Mađarsku, a nakon ozdravljenja ga oslobode od daljnje vojne obveze [nakon osvajanja grada Rostova ondje je pri masovnome strijeljanju ubijena Sabina Spielrein zajedno sa svoje dvije kćeri; Grazielin djed nije, doduše, pripadao navalnoj skupini i nije sudjelovao u strijeljanju, ali sudjelovao je u osvajanju Rostova i na taj način stvorio pretpostavke za ubojstvo Sabine Spielrein; i o tome su razgovarali nadugo i naširoko, kako s time postupiti, može li se to izdržati]), pa tako film *Čovjek iz zalagaonice* govori o posve drukčijemu liku, odnosno o nekome (Solu Nazermanu, kojega igra Rod Steiger [1966. za tu je ulogu uz Laurencea Oliviera u *Othellu*, Oskara Wenera u *Brodu luđaka*, Richarda Burtona u *Špijunu* koji je došao iz hladnoće i Leeja Marvina u *Cat Ballou* bio nominiran za Oscara za glavnu ulogu, kojega je naposljetku dobio Marvin]), tko s razlogom osjeća teret krivnje zbog toga što je preživio. To je samo nezaboravna slika iz filma, rekla je, a prigodom svake vožnje u punome vagonu podzemne željeznice odmah joj je pred očima.

Tom pričom usadila je tu sliku i njemu. Svojedobno je posudio film *Čovjek iz zalagaonice* u teatrološkoj medijateci i još ga jednom pogledao na zavodskome videorekorderu.

Nakon toga se i on u punim vagonima podzemne željeznice osjećao vrlo nelagodno.

Kada se sada toga prisjetio, uvidio je da mu je nelagoda doduše nestala, ali se toga ne stidi. Prije se itekako stidio toga što se ne srami.

Ali sada više ne.

Sada je mogao putovati i punim vagonima podzemne željeznice, misliti na prijevoz ljudi u logore i unatoč svemu ne osjećati se nelagodno, kao što se već i nije osjećao. Mogao je vidjeti jasen i ne pomisliti odmah na Jasenovac, a pritom sebe ne bi smatrao čak ni bezosjećajnim.

10 Prije se jako bojao takvoga nedostatka osjećaja i stalno ga se čuvao. Svoju je osjetljivost istodobno promatrao i preispitivao, utvrdivši da mu ni jedna mogućnost sjećanja nije ostala neotkrivenom.

*U svakoj pjesmi Auschwitz živi,
U drvetu i busenu trave
U svakoj pjesmi Auschwitz živi
I Nijemcu ne izlazi van iz glave.*

11

Tralala, tralala, tralala, lala, la.

12 Već je naime na svoju nesreću bio naviknut. (Zahvaljujući kasnome rođenju, haha.)

Na svoju je nesreću, naime, bio naviknut.

Tralala, tralala, tralala lala la.

Nije mogao reći kada je ta naviknutost nastupila; vrlo vjerojatno nakon navršene tridesete. Bilo je to davno. Možda se dogodilo tek onda kada je sjećanje proglašeno državnim zadaćom. Primijetio je da se više nije nadao da će nevolja jednom završiti, a također već odavno nije poduzimao ni napore da je privede kraju. Nevolja je bila tu onako kao što je bio i on sam, pripadala mu je. Ništa drugo nije mogao ni zamisliti, bez nesreće nije mogao zamisliti sebe, u njoj je živio posve samorazumljivo. Neki žive na selu, neki u gradu, jedni imaju tamnu kosu, a drugi svijetlu. Jedni žive sretno, a drugi nesretno, tako je to jednostavnim postalo. On je, eto, pripadao onima koji žive nesretno.

Prije se tome još mogao smijati. Jer bilo je smiješno, to što mu ništa nije uspijevalo, to što bi se uvijek ponio tako nespretno, što je o najmanjim stvarima morao razmišljati daniima, što se nijedna žena nije zanimala za njega, što nije uspijevaio umaći od svojih najrazličitijih mušica, što bi redovito gotovo dospijevao pod kakvo vozilo i tako dalje. U svakodnevicu je bio komičan lik, ali to uopće nije bilo smiješno. Za to je bilo prenaporno. Veseli dio njegove nesreće

nije otpao s njega, ali onaj apsurdni jest. Prije je, naime, njegova nesreća na određen način bila konkretna. Tako dugo dok je mislio da joj je uzrok samo Auschwitz, imala je sadržaj. U to doba razlog za njegovu nesreću nije bio samo taj što Auschwitz postoji, što se dogodilo, nego je stalno usporedno mislio što on može učiniti, a zatočenici Auschwitzta nisu ili mu se činilo da bi to njima značilo nešto posve drugo nego njemu. Svaki put bi pomislio kako primjerice nisu mogli ići u postelju kada zažele, a ionako postelju nisu ni imali nego samo ležaj od dasaka. Ležeći u postelji, na to bi prvo pomislio, a i na to da ležaj nisu imali samo za sebe, dok on ni tada, a ni sada, nije mogao reći kada posljednji put u postelji nije ležao sam. Mislio je kako nisu mogli ići na zahod kada bi to morali, nego samo u propisano vrijeme, također vrlo kratko, tako da bi se nužda podvostručivala. To bi mu uvijek padalo na pamet kada bi se zaputio na zahod ili kada bi stao pod tuš. Tada bi se sjetio da bi ih po dolasku odveli u “saunu” gdje pod tušem nisu mogli regulirati temperaturu, nego su morali podnijeti naizmjenice iznimno vrelu vodu i iznimno hladnu.

Sve to.

Dugo je to bila njegova konkretna muka, usporedba s Auschwitzom, samo pojačana time što je bila tako apsurdna. No onda je s njega nekako otpala. Ipak je svakodnevno radio u vinogradu sjećanja — možda je to bilo zato — ipak je uvijek činio sve što je u njegovoj moći da preživjelima ublaži najveću brigu: da bi se njihova patnja mogla ponoviti i da bi drugi morali patiti kao i oni.

No u međuvremenu nije više vidio razlog takvoj brizi. Barem ne u Njemačkoj.

Doduše, povremeno bi ga spopala nezadrživa mržnja prema NJEMAČKOJ, ali to bi brzo prolazilo. Ta je mržnja, eto, pripadala karakteru nacije, a Hans Frambach nije bio manje Nijemac od ostalih, makar ne bi mogao opisati u čemu se ta njemačkost sastoji (usp. Walter Abish: *How German Is It* ©

13

Walter Abish 1979., 1980., 1982.). Pri takvim napadima mržnje kao da bi iznenada ponovno postao mladim, to je na njima zapravo bilo grozno, taj zagušljivi osjećaj da je ponovno mlad i ispunjen pravednom mržnjom. Jer sigurno je da nije htio još jednom biti mlad, bilo mu je drago što je odvalio već barem polovicu života.

Uglavnom mu se za Njemačku fućkalo, dakle onu Njemačku u kojoj je svakodnevno živio.

Naučio ju je razlikovati od one u kojoj je svakodnevno radio.

U njegovoj mu je Njemačkoj zapravo bilo posve dobro. Ondje su funkcionirale sve javne službe, nitko nije bio gladan, roba je stizala bez zastoja, a korupcija se odvijala samo na visokim razinama, a ne u njegovoj sitnoj svakodnevnici gdje nije trebalo podmićivati ni policajce ni liječnike.

Pa što bi čovjek još poželio.

Dugo je trajalo dok sebi nije uspio priznati da voli zemlju u kojoj živi. Prije mu se to činilo poput izdaje.

Na pitanje zašto radi baš u Zavodu za prevladavanje prošlosti, a ne u nekom simpatičnijem arhivu, i tada i onda bi odgovorio da to čini za preživjele, za te starice i starce s očima poput bušotina, tako dubokima da im se ne vidi dno, a čovjek se onamo ne bi usudio ni pogledati. Pritom bi mu izgledale tako pune volje za životom da se sam sebi činio mrtvim.

Iako, dobro je znao da postoje i preživjeli koji volju za životom nisu uspjeli iznijeti iz logora.

O njima bi drugi povremeno pripovijedali u perfektu, jer većina je već bila zaista mrtva, a oni koji to nisu bili s njegovim Zavodom i sličnim ustanovama za očuvanje sjećanja nisu htjeli imati nikakve veze. No i tih drugih je bivalo sve manje.

Nikada ga, međutim, nitko nije pitao zašto se bavi baš tim poslom, a ne nekim drugim.

Prije bi ljudi problijedili i zanijemili kada bi im odgovorio na pitanje gdje radi, ali danas su kimali kao da je takvo zanimanje najsamorazumljivija stvar na svijetu.

Očuvanje sjećanja, jasno.

I onda i sada promijenili bi temu.

I on sam bi je promijenio.

Barem mu se činilo da je mijenja.

Jednostavno bi svakoga dana išao u arhiv. Ondje je obavljao posao i ispunjavao svoju dužnost.

Bio je svjestan da bi čuvari u koncentracijskim logorima dali upravo takav odgovor da ih se pitalo zašto rade upravo taj posao, a ne neki drugi. U svakome slučaju, naučili su ih da njemačkost znači raditi nešto zbog samoga predmeta rada (*Ovdje nam je došlo do svijesti i dobilo određeni izraz što je to nj e m a č k o, naime: stvar kojom se bavimo zbog nje same i radosti što je zbog nje osjećamo; s druge strane se korisnost, odnosno načelo prema kojemu se nekom stvari bavimo zbog osobnih ciljeva izvan stvari same, pokazala nenjemačkom.* Richard Wagner: *Deutsche Kunst und Deutsche Politik.* — Leipzig: Verlagsbuchhandlung J. J. Weber, 1868., str. 82). Njega su, međutim, naučili i to da sve kritički preispituje, a na prvome mjestu njemačkost. (No nisu ga naučili da se u tome navodu spominje i radost.) Zbog toga ga je nelagoda zbog gubitka nelagode dirnula i kada ju je kritički preispitao, sebe je prepoznao kao vrstu Nijemca koja proizvodi svu tu mržnju prema samome sebi. Postao je članom čuvarskih odreda, a to ga više nije ni smetalo. *Nestaju, padaju / Ljudi uz patnju* (Friedrich Hölderlin: *Hiperion ili Pustinjak u Grčkoj*, II. svezak, 2. knjiga [Hiperion Bellarminu, *Hiperionova pjesma o sudbini*]). Otkad je više nije mogao povezati ni s čim konkretnim, njegova je nesreća jednostavno bila tu, a on joj se predao.

Nesreća je bila samorazumljiva poput potrebe za disanjem, a bila je veća, beskrajno veća od njega, no svejedno je bila o njemu neovisna, jer kada ga ne bi bilo, zamišljao

je u razmjerno radosnim trenucima, tada nesreća ne bi imala domaćina kojim bi se mogla hraniti. Zapravo je znao da nesreću nije briga za njega, nego je neovisno o njemu velika toliko koliko jest. Jer kada ne bi bilo nesreće, ne bi bilo ni njega, koji je živio samo u nesreći i od nesreće. Bez nesreće se uopće ne bi mogao definirati. Nije bila čak ni njegova, u stvarnosti mu nije pripadala. Nije to bila njegova nesreća, nego

Nesreća.

Kada bi je skinuo sa sebe, od njega ne bi ostalo ništa. Baš ništa. (Znao je to. Ali nije si mogao pomoći.)

16

Kada bi se danas toga prisjećao, tada bi se pitao kako je danas Grazieli, da li danas u punim vagonima podzemne željeznice i dalje misli na transporte ljudi u stočnim vagonima koji voze u barake, izvorno zamišljene kao vojne konjušnice. Svaki put kada bi se toga sjetio odlučio bi je o tome pitati, ali bi to stalno iznova zaboravljao. Gotovo da više nisu razgovarali o Auschwitzu, a ako i jesu, tada to više nije bilo kao prije, dakle više ne s knedlom u grlu i osjećajem da stoje na rubu ponora, nego posve neutralno. Ionako su se vidali mnogo rjede nego prije.

17

18 Novi tjedan, stara nevolja. Dizalom se popeo na šesnaesti kat Zavoda za prevladavanje prošlosti, prislonio plastičnu djelatničku karticu na predviđenu površinu pored ulaza sve dok nije začuo tihi škljocaj, otvorio vrata arhiva i ušao u poznatu ulaznu prostoriju, kocku od hladnoga svjetla. Neonske cijevi koje su tiho zujale pod stropom osvjetljavale su prostoriju do posljednjega kutka, a plavu kosu gospođe Kermer prikazale u ledenome sjaju. Okruživala ju je do laktova, a kako je stalno pazila na to da je ne pomiče, ponekad bi mu izgledala poput kipa, sjajnoga prijemnog Bude. No najčešće bi mu djelovala poput zmaja pred pećinom. Ili čuvarice grala. A ponekad i poput vještice iz Buchenwalda.

On bi podigao kutove usnica tako da se moglo pomisliti kako se smiješi. Čak se i moralo tako misliti. On je vodio računa o društvenim običajima, pa je zato podigao kutove usnica, jer to je bio način kako se ljudi smiješe.

“Dobro jutro, gospođe Kermer”, rekao je okrenuvši se odmah prema vješalici, pri čemu su mu kutovi usnica pali natrag na mjesto. Jutarnji pozdrav izgovorila mu je u leđa dok je vrlo pažljivo vješao kaput. Vješalicu je tako zavukao pod ramena kaputa da je ovaj visio potpuno simetrično i onda ga je stavio u ormar pazeći da ondje bude što slobodniji, da gotovo ni ne dotiče ormar i posebno ne kaput gospođe Kermer, koji je već bio ondje. Sagnuo se, uzeo

aktovku, koju je prethodno uglavio među nogama, pod lijevu ruku, stisnuo je o trbuh i desnom rukom sebi prošao kroz kosu nakon što se uspravio. Gospođa Kermer ga je vjerojatno promatrala, jer upravo kada se okrenuo da ode, zakvačila ga je brodskom kukom.

“Gospodine Frambach!” povukla ga je natrag, a on je nakratko izgubio ravnotežu i kada je započela rečenicu nije uspio spriječiti da mu kutovi usnica ponovno krenu nagore. To se dogodalo potpuno automatski.

“Gospodin Marschner Vas moli da od pola dvanaest nadalje budete slobodni, jer bi rado s Vama porazgovarao.”

Frambach je kimnuo.

“Kada će doći?” upitao je da bi uspostavio neku konverzaciju i malo oteretio kutove usnica.

“Negdje oko jedanaest”, rekla je gospođa Kermer. Frambach je ponovno kimnuo. Smiješak koji mu gospođa Kermer nije uzvraćala sve mu se jače urezivao u lice i bolio ga.

Marschner je dakako znao da je vrlo nevjerojatno da ga u bilo koje vrijeme unutar redovitoga radnog vremena neće zateći u Zavodu, jer on je svakoga dana od jutra do mraka sjedio za pisaćim stolom da bi list po list ugurao u arhiv i nije imao nikakvih dogovora izvan kuće, no Marschner je svoje razgovore uvijek najavljavao unaprijed, želeći da gospođa Kermer prenese njihovo točno vrijeme. Na taj je način pokušavao izazvati dojam opće hitnosti i visoke profesionalnosti. To mu je i posve dobro uspijevalo.

Teški nabori na čelu gospođe Kermer ponovno su joj povukli lice nadolje prema pisaćemu stolu. Uvijek se činilo da ima iznimno važnoga posla, zbog čega obrada papira pred njom nije trpjela nikakvo odugovlačenje. Nije prihvatila njegov smiješak, pa ga zato nije od njega ni oslobodila, zbog čega se stupivši u jako rasvijetljeni hodnik prema svom uredu nakratko stresao ne bi li ga odbacio s lica. Uhvatio je torbu objema rukama i stresao se kratko i snažno, vrlo kratko, ali odrješito, i uspio se osloboditi toga idiotskog

smiješka. Sada je smiješak ležao negdje u tami, na podu prekrivenome svim tim smiješcima na koje je sebe svakoga jutro tjerao pri pozdravu gospođi Kermer. Čistačica bi povremeno gurnula njegov smiješak u kut, ali nije ga mogla ukloniti, jer za to nije imala oruda.

Zavod za prevladavanje prošlosti nalazi se u središtu velikoga grada koji se proteže daleko u ravnicu. U usporedbi s drugim gradovima u zemlji nije posebno star, nego čak vrlo nov. Bez obzira na to, ispunjen je poviješću. Povijest je opetovano udarala o taj grad teškim čekićima i to se vidi — upravo zato što je stalno pokušavao opraviti, umanjiti, otresti sve ono što je svjedočilo o upravo proteklome povijesnom razdoblju. Ta želja za uklanjanjem, umanjenjem i otresanjem njegovoga je bit, kako je to već rano spoznao jedan od njegovih stanovnika i predvidio mu sudbinu (usp. Karl Scheffler: *Berlin, sudbina jednoga grada* — Berlin-Westend: Reiss, 1910.). Grad je to u daljnjemu tijeku događaja vjerno ispunio. Povijest nije ostavila samo puste površine, nego i goleme zgrade.

Zgrada Zavoda ima šesnaest katova, a široka je stotinu i dvadeset metara. Potječe iz posljednjega zaključenog povijesnog razdoblja, ali nisu je srušili, nego temeljito obnovili. Šest dizala istodobno vozi do njezinih brojnih katova, no unatoč tome zaposlenici Zavoda moraju dugo čekati dok dizalo stigne do njih da bi ih prevezlo visoko gore ili u dubinu. Naime Zavod ima nebrojeno mnogo zaposlenika. Mora ih biti toliko zato što se prošlost koju prevladavaju i sama čini beskrajnom, pa u budućnost ne guraju tek jedan kamen poput Sizifa, nego cijeli brijeg kamenčića.

Svi zaposlenici redovito i bez prethodna dogovora sreću se u sredini zgrade, gledano okomito, što znači na osmome katu. Ondje se nalazi kantina. Onamo se stiže i bez zaposleničke kartice, jer vrata su joj uvijek širom otvorena. No ondje se ne može platiti drukčije nego karticom, na koju redovito valja prenositi protuvrijednost novčanica.

Stroj za prijenos novčane vrijednosti četvrtasti je stupić s dva utora. U jedan se gurne kartica, a u drugi novčanica. Nju bi stroj trebao progutati, ali to čini vrlo nevoljko. Svaku novčanicu, kakve god vrijednosti, ispljune mnogo puta prije nego što je naposljetku ipak povuče. Zbog nevoljkosti da ono materijalno što mu se ponudi pretvori u nematerijalno jednake vrijednosti, upravo zato što se opire pretvaranju jedne vrijednosti u drugu, onako kao što se to u ovoj zgradi događa sa svime što je dohvatno ali neshvatljivo, taj je strojčić srce cijele zgrade podignute u središtu grada u kojemu kuca srce kako protekle tako i buduće povijesti zemlje zato što je njezina prijestolnica. Takva je pretvorba vrijednosti preozbiljna stvar da bi se pritom pravile pogreške. Vrijednost koju se prenosi ne smije se ni povećati ni umanjiti. Vrijednost novčanica točno je određena, a vrijednost kartica nije. Događanja iz prošlosti točno su dokumentirana, ali to ih ne čini shvatljivima. Čak i kada su dohvatna, ostaju neshvatljivima.

Rad Zavoda koji prošlost prevladava istraživanjem povijesti, na taj način krčeći put u budućnost, nije odmah postao plodnim i živim uključivanjem u državnu strukturu kakva je proizašla iz te povijesti, ali je s vremenom svojim građanima postao tako životno važnim kao zrak za disanje.

Sjećanje na zločine iz prošlosti s vremenom je zahvatilo sve državne institucije, bez iznimke. To je prvo krenulo polagano, ali se na kraju silno ubrzalo. Nakon što je zemlja prevladala podjelu, što je bila neposredna posljedica

zločina iz prošlosti, i postala suverenom državom, napokon se mogla baviti isključivo samom sobom. Više nije morala polagati račune nikakvim drugim državama, nego samo još drugim narodima, a oni su jednostavno bili tu, no niti su bili institucija niti su imali vojsku. Imali su samo sjećanje na grozne stvari koje su im učinili zastupnici drugog naroda, čak i u njegovo ime, ali ne i država u kojoj taj narod sada živi. Ostarjeli su. Još ih je nešto preostalo od onih koji su svojedobno učinili te zločine. I za njih je to bilo sjećanje iz mladosti. I oni su ostarjeli.

Većina stanovnika zemlje u doba zločina još nije bila na svijetu ili su u najboljem slučaju bili djeca. Unatoč tome, grozota zločina njihovih predaka teško ih je opterećivala, a kada bi se približili toj čudovišnosti, nikada ne bi očekivali ništa drugo nego da će svoje pretke razotkriti kao zločince. To im je uspijevalo bez poteškoća i na tekućoj vrpici. Tako su veliki bili ti zločini. Tako veliki da će se odraziti do sedmoga koljena.

To stanje stalnoga otkrivanja zločina prethodnika nije bilo lijepo, ali bilo je potrebno, no kada se više nije činilo potrebnim, tada pogotovo više nije bilo lijepo. Država se tada prisjetila svoje dužnosti prema vlastitim građanima i zaključila da će ih osloboditi toga tereta tako što će sjećanje na zločine iz prošlosti proglasiti svojom trajnom zadaćom. Obvezu njezina ispunjenja izlila je u spomenike čiji je broj rastao utoliko brže što su zločini odmicali dalje u prošlost. Svako mjesto gdje se pojedini zločin dogodio, a bilo ih je mnogo, pretvoreno je u mjesto sjećanja. To sjećanje nije se više smatralo samo nužnom, nego i najplemenitijom zadaćom države i nigdje nije bila veća čast raditi nego u Zavodu za prevladavanje prošlosti, smještenome u središtu glavnoga grada zemlje, zato što ovdje, službeno, kuca srce zemlje. (Dakako, u toj zgradi nalazila se samo središnjica Zavoda; njegove brojne podružnice bile su raspoređene po cijeloj zemlji.)

Tako je mrak odakle je ova država odavno ispuzala stavljen na najjarkije svjetlo i proglašen onim za nju najvažnijim, što je vrlo logično, jer napokon to je i razlog njezina utemeljenja.

Svi su to znali.

To nije bila tajna i o njoj nije trebalo raspravljati.

To je zaista bilo ono najvažnije.

Jedino što više nije bilo zanimljivo, s obzirom na to da je ponudeno na pladnju i sa svih strana jarko osvijetljeno kao sjajem tisuću sunaca. Rat munjevit poput bljeska pretvorio se u svjetlost bljeskalica, a iz stvarnosti toga zločina nastala je priča iz drevnoga doba.

24

I to je znao. Ni u ovome slučaju to mu znanje nije pomagalo, jer unatoč svemu nije se mogao prestati baviti zločinima iz prošlosti.

Tako su veliki bili.

Sada je bilo grozno što ga to gotovo uopće više nije boljelo. To je bilo ono zapravo užasno, a i više od toga: za nje ga je to bilo ono najvažnije. To što je taj zločin, koliko god velik, mogao prestati boljeti. Što je to uopće bilo moguće. Što tako nešto uopće jest moguće, to – to je bilo strašno. I povećavalo mu je nesreću.

Sebi je izgledao kao da je ispao iz vremena. Jer još ga je uvijek boljelo.

Jedva što je ušao u ured, počeo je zujati telefon. Bio je po-
dešen na najmanju moguću glasnoću, zbog čega je uvijek
zvučao kao da se žali na to što nitko ne primjećuje kako
marljivo obavlja svoju dužnost. Pritom to uopće nije bilo
tačno. Nikada ga nije pustio da zvoni uzalud, pa tako ni
sada. Štoviše, nije čak odložio ni torbu, nego je otišao ravno
do pisacéga stola i podigao slušalicu, vidjevši na zaslonu
da ga zove gospoda Kermer.

“Da”, javio se.

“Prije pet minuta zvala je gospoda Schönbluhm”, rekla
je Kermer.

“Da”, ponovio je.

“Rekla sam joj da biste trebali doći svakoga trenutka”,
nastavila je Kermer.

“Da, jasno”, odgovorio je i spustio slušalicu. Zatim se
okrenuo i stavio torbu za spise na stolicu za posjetitelje
pored vrata. Onda je uključio računalo i sjeo pred zaslon
da bi pogledao veliki radosni ples kojim su svekoliki pro-
grami pozdravljali novi radni dan, priopćavajući da su i da-
lje ondje, odmah ga uvjeravajući da i danas funkcioniraju
besprijeekorno, da se nikada ne pozivaju na nemogućnost
izvršenja zapovijedi, nego će poslušati svaku zamislivu
predviđenu naredbu (što je bila laž). Naposljetku su ostali
samo prozorčići u koje je trebao upisati korisničko ime i

25

lozinku. Telefon je ponovno prigovarao. Na zaslonu je vidio Grazielin broj. Podigao je slušalicu i rekao: “Nazvat ću te za tren, još nemam kavu” te poklopio slušalicu.

26 Torba mu je miroljubivo stajala na stolici za posjetitelje pored vrata, no nešto je nedostajalo. Buljio je u torbu, pokušavajući otkriti zašto to mjesto izgleda tako golo. Telefon je počeo mrmljati. Ponovno Grazielin broj. Na trenutak je podigao slušalicu, a onda je ponovno spustio, zatim ju je opet podigao, nazvao broj pet i stavio slušalicu pokraj aparata. Razmišljao je ne bi li Graziela napokon, nakon svih tih godina, trebala odustati od prijateljstva s njim, ali mu je odmah bilo jasno da to nije moguće zato što onda ne bi imao uopće nikoga tko bi s njim razgovarao. Napokon je shvatio da zid pored njegovih vrata izgleda tako golo zato što na vješalici nema njegovoga kaputa koji onamo pripada.

Gospoda Kermer je pogledala prema njemu kao da ga je očekivala. Ovaj put joj se nije nasmiješio, nego je samo uzeo kaput s vješalice, okrenuo se, vratio se u sobu i objesio ga na vješalicu pored vrata, čime je napola prekrio naslon stolice za posjetitelje. Rub kaputa dosezao je točno do sjedala stolice, torba je bila naslonjena na njega tako da ga je držala na mjestu i nije se mogao pomaknuti kada bi pri otvaranju vrata nastao propuh. Tako to treba biti. Sada je manje-više sve bilo u redu.

Graziela je izgledala kao da ju je naslikao Picasso, kao jedan od Picassovih portreta Dore Maar. Međutim, u njezinu slučaju nije bila u pitanju umjetnost, nego natprirodno u prirodnoj veličini. No to je izgledalo poput umjetnosti.

27

Imala je velike oči, velik nos i usta, a pojedini elementi lica bili su joj poredani tako da čovjek nije mogao stvoriti mišljenje o njima, jer nisu bili ni u kakvom neposredno shvatljivom odnosu.

Nos joj je bio malo kriv. Iz njezina očista udesno, iz očista promatrača ulijevo.

Oči su joj bile negdje ispod čela. Sivoplave.

Velika usta bila su joj gotovo bezbojna; primjećivala su se samo dok bi govorila, u vidu malo drukčije strukturirana oblika i rupe u licu koja se pomiče. Kada ne bi govorila, usta bi joj se gubila u sirovoj skici koja joj je služila kao lice.

Dok ju je poznavao tek kratko vrijeme, puno je razmišljao o Grazielinu licu, jer nije mogao odlučiti je li vrlo ružna ili je sasvim posebna ljepotica. U to doba bi neprekidno buljio u nju pri susretima, a ona je jednako uporno piljila u njega razlažući mu brojne aspekte svoje osobne patnje zbog njemačke nacističke prošlosti.

Kada je jednom s njom išao na simfonijski koncert (Ludwig van Beethoven: 1. simfonija u c-duru, op. 21, izd. Jonathan Del Mar; Anton Webern: Šest kompozicija